

ГУСЕВА Влада Олександрівна,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
криміналістики, судової експертології та домедичної
підготовки факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8614-1573>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ Й ОРГАНІЗАЦІЙНІ СКЛАДНОЩІ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Протягом останнього року правова система України зазнала численних змін. Деякі положення переформатували звичний порядок діяльності правоохоронних органів у позитивному напрямі, а деякі – навпаки ускладнили діяльність останніх чи створили колізійну ситуацію. Це ж призвело до запровадження формування нової правозастосовної практики, що не позбавлена наразі деяких складнощів у реалізації професійної діяльності правоохоронних органів, які потребують свого вирішення.

Однією з актуальних проблем є розроблення, впровадження та використання методичних рекомендацій щодо розслідування тих протиправних діянь, які були криміналізовані протягом введення в Україні правового режиму воєнного стану. Так, ураховуючи зловживання окремих представників суспільства, виникла необхідність криміналізації протиправних дій, пов'язаних з незаконним використанням, з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 Кримінального кодексу України). Як правило, це кримінальне правопорушення має місце через наявність двох факторів: 1) організація-донор може працювати і здебільшого працює закордоном і не завжди має можливості у фізичній присутності свого представника під час «роздачі» гуманітарної допомоги; 2) через відсутність системи нагляду, що є підґрунтям для корупції місцевих чиновників. Адже досить поширеною є практика залучення місцевих органів влади та місцевого самоврядування, а навіть іноді і самих працівників поліції до цього процесу.

Хоча криміналізація цього протиправного діяння відбулася відносно нещодавно (з 24 березня 2023 р.), згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора, за 2022 р. було зареєстровано 384 факти незаконного використання з метою отримання

прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. При цьому вручено тільки 58 повідомлень про підозру (понад 15%), а скеровано до суду з обвинувальним актом лише 25 кримінальних проваджень (6,5%). За перших дев'ять місяців 2023 р. було відкрито 197, при цьому у 176 з них не прийнято рішення на кінець звітного періоду. Слід наголосити і про латентність цього кримінального правопорушення. Наведені факти і показники, отримані за результатами проведеного узагальнення матеріалів слідчих і судових органів, дозволяють констатувати про необхідність підвищення ефективності й активізації діяльності працівників органів правопорядку та представників громадськості у цьому напрямі, адже неприпустимим є порушення норм гуманітарного права.

Суттєво збільшилося навантаження на слідчих органів безпеки – Служби безпеки України. На виконання цього державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України, з-поміж іншого, покладено завдання щодо захисту законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб. Більш того, до повноважень слідчих органів безпеки належить розслідування багатьох воєнних злочинів. У цьому аспекті слід відмітити динамічний характер кримінального права України, зокрема, у частині питань кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України, що притаманний саме періоду дії воєнного стану. Так, у ст.ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», 111-2 «Пособництво державі-агресору», 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, учинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» криміналізовано нові протиправні діяння. Багато статей Кримінального кодексу України зазнали редакції, серед яких: ст.ст. 111 «Державна зрада», 113 «Диверсія», військові кримінальні правопорушення, адже з'явилася ст. 435-1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю». Доповнено окремою статтею Розділ XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» – статтею 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників». У зв'язку з цим, працівники Служби

безпеки України, в умовах дефіциту науково обґрунтованих рекомендацій щодо розслідування багатьох кримінальних правопорушень, за умов воєнного часу, загрози власному життю та здоров'ю, змушені виконувати свої професійні повноваження.

Окрім зміни в соціально-політичній сфері життя суспільства, зумовили аномальну активність шахраїв, що зокрема зафіксована в Україні у 2023 році. Так, за 8 місяців поточного року було відкрито 59 605 кримінальних проваджень за статтею 190 КК України «Шахрайство». Це більше, ніж за два попередні роки разом: у 2021 році було відкрито 23 847 кримінальних справ, а у 2022 році – 32 086. Кількість таких проваджень росте місяць до місяця. Попри це, щороку кількість справ, що доходять до суду, меншає. Так, за 8 місяців 2023 року до суду було направлено лише 14% від загальної кількості відкритих проваджень. Для порівняння, у відповідний період 2021 року до суду потрапляло 30% від загальної кількості кримінальних проваджень.

Окрім чисельного збільшення кримінальних проваджень, на діяльності слідчих органів досудового розслідування Національної поліції, особливо тих, які несуть службу в зонах активних бойових дій, позначається обов'язок щодо реагування на заяви і повідомлення громадян. Це зокрема стосується направлення на місця подій сил і засобів поліції, необхідних для захисту прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяння реалізації їх службових повноважень. Він закріплений у Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: затвердженої Наказом МВС України від 27.04.2020 №357. На підставі цих положень, слідчі, які несуть службу у районах бойових дій, здійснюють виїзди за фактом пошкодження житла громадян, проводять там на підставі ч. 3 ст. 214 КПК України огляди місця події за такими фактами, а також реалізують інші заходи, передбачені Законом України «Про Національну поліцію». Фактично, за таких умов, слідчі органів Національної поліції формують первинний матеріал, що свідчить про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни», після чого розпочинають досудове розслідування, а органи прокуратури на підставі ст. 216 КПК України, визначають підслідність цих кримінальних правопорушень за органами безпеки [1, с. 20-24].

Окрім цього, слідчі також вимушені виконувати нові завдання, вирішення яких актуалізоване воєнним часом. У зв'язку з численними людськими жертвами, набула надзвичайного загострення проблематика ідентифікації загиблих із використанням технологій криміналістичного ДНК-аналізу. Ефективність відповідних процесів значною мірою залежить від належної організації процедур одержання посмертних і еталонних зразків, проведення ДНК-аналізу та порівняння отриманих результатів. У сучасний період для України в питаннях ДНК-ідентифікації жертв війни корисним може бути досвід зарубіжних країн і міжнародних організацій щодо ідентифікації жертв катастроф (DVI), відображений у відповідних керівних документах і рекомендаціях Інтерполу, Міністерства юстиції США, Міжнародного товариства судової генетики (ISFG) і наукових колективів, які узагальнювали й аналізували таку практику.

Основними організаційними засадами ДНК-ідентифікації загиблих унаслідок надзвичайних подій (катастроф) із масовими людськими жертвами убачаються: 1) законність – неухильне дотримання вимог чинного законодавства щодо одержання біологічних зразків, поводження з ними, меж допустимого молекулярно-генетичного дослідження, захисту генетичної інформації від розголошення, зберігання біологічного матеріалу та генетичної інформації; стратегічне планування – визначення єдиної стратегії процесу і процедур ДНК-ідентифікації; 2) централізація та координація – визначення єдиного центру управління процесом ДНК-ідентифікації, керівників (координаторів) робочих груп за окремими напрямками, забезпечення постійного зв'язку між ними та узгодження зусиль; 3) матеріально-технічне забезпечення – достатній рівень фінансування, залучення адекватної кількості лабораторій судової генетики та використання сумісного обладнання; 4) кадрове забезпечення – залучення до роботи достатньої кількості кваліфікованого персоналу (фахівців у галузі судової біології та інших осіб, навчених користуватися відповідними засобами та методами); 5) забезпечення якості – суворе дотримання методичних вимог і стандартів на всіх етапах ДНК-ідентифікації [2, с. 29].

Отже, слідчі органів досудового розслідування наразі вимушені вирішувати нові завдання за умов дефіциту відповідних науково-обґрунтованих і методичних рекомендацій. Це актуалізує потребу розроблення відповідних методик розслідування, а також формування комплексних рекомендацій щодо впровадження сучасних техніко-криміналістичних засобів, налагодження взаємодії

зі спеціалістами відповідних фахів. Тому актуалізується потреба активізації наукових розвідок у контексті вирішення цих проблем.

Список використаної літератури: 1. Husieva V., Shynkarenko I., Pylyp V. Theoretical and practical problems of conducting criminal and administrative proceedings in Ukraine under martial law. *Amazonia Investiga*. 2023. №12 (65). Pp. 20-28. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.65.05.2>. 2. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О. Організаційні засади ДНК-ідентифікації загиблих унаслідок надзвичайних подій із масовими жертвами. *Криміналістичний вісник*. 2023. №1 (39). С. 29-38. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-39-1-29>.